

хвороби (COVID-19) : Закон України від 17.03.2020 № 530-IX. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2020. № 16. Ст. 100;

2. Постанова КМУ № 211 від 11.03.2020 р. «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2. Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-п>. (дата звернення 30.10.2020);

3. Розпорядження КМУ «Про тимчасове обмеження перетинання державного кордону, спрямоване на запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2». (14 березня 2020 р. № 287-р). Режим доступу: URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-timchasove-obmezhennyaperetinannya-derzhavnogo-kordonu-spryamovanena-zapobigannya-poshirennyu-na-teritoriyi-ukrayinigostroyi-respiratornoyi-hvorobi-covid-19-287140320>. (дата звернення 30.10.2020);

4. Наказ МОЗ України від № 663 «Про оптимізацію заходів щодо недопущення занесення і поширення на території України випадків COVID-19». Режим доступу: URL: <https://moz.gov.ua/article/ministry-mandates/nakaz-moz-ukraini-vid13032020--663-pro-optimizaciju-zahodiv-schodonedopuschennja-zanesennja-i-poshirennja-nateritorii-ukraini-vipadkiv-covid-19>. (дата звернення 30.10.2020).

СУТНІСТЬ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЯК ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я, ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ

Шлапко Т. В.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного,
господарського права та фінансово-економічної безпеки*

*Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету
м. Суми, Україна*

Пономаренко Д. В.

*студентка магістратури
Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету
м. Суми, Україна*

Поняття «експертиза» міцно увійшло в науковий і практичний оборот не тільки як процесуальна категорія. Ним користуються при проведенні

різноманітних досліджень, які потребують застосування професійних або спеціальних знань.

До поняття судової експертизи звертаються, зокрема, при висвітленні проблем судових доказів; є і спеціальні роботи – як в галузі цивільного, так і кримінального процесу, а також медичного права. Разом з тим, багато питань судової експертизи однозначного вирішення не отримали, а в умовах реформи цивільного процесуального права, кримінального процесу, медичного права дослідження природи судової експертизи набуває особливої необхідності.

Актуальність цього дослідження обумовлена тим, що у фаховій літературі правове регулювання експертної діяльності традиційно розглядається переважно у контексті дослідження судової або судово-медичної експертизи. Зокрема, зусилля вчених спрямовані на вдосконалення нормативних приписів і криміналістичних рекомендацій щодо ефективного використання в процесі доказування в кримінальних справах спеціальних знань [1, с. 1]. Поряд з цим, здійснюються спроби наукового осмислення способів розвитку організації судово-експертної діяльності [2, с. 445]. Уточнюється сучасний категоріальний апарат у сфері адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності [3, с. 519].

Саме слово «експертиза» походить від латинського «expertus», яке вживалося у двох значеннях: 1) знає з досвіду, досвідчений; 2) випробуваний, звіданий. Таким чином, будь-яка експертиза за визначенням – це, перш за все, застосування спеціальних, професійних знань і саме таких, які пройшли апробацію досвідом. Експертиза також передбачає, що її результатом є відомості, отримані «з досвіду», на основі прикладного дослідження конкретного об'єкта, проведеного експертною особою за допомогою спеціального інструментарію.

Судово-експертна діяльність регламентується переважно нормами кримінально-, адміністративно-, господарсько- і цивільно-процесуального законодавства. Відповідні положення містяться, зокрема, в Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПКУ) [4], Кодексі адміністративного судочинства України (далі – КАСУ) [5], Господарському процесуальному кодексі України (далі – ГПКУ) [6], Цивільному процесуальному кодексі України (далі – ЦПКУ) [7].

Так, в КПКУ визначені: правовий статус експерта (ст. 69 КПКУ), підстави проведення експертизи (ст. 242 КПКУ), порядок залучення експерта (ст. 243 КПКУ), допит експерта в суді для роз'яснення висновку (ст. 346 КПКУ). КАСУ містить такі положення, спрямовані на регламентацію діяльності експерта: правовий статус експерта (ст. 66 КАСУ), роз'яснення прав і обов'язків експерта (ст. 131 КАСУ), дослідження висновку експерта (ст. 148 КАСУ). ГПКУ має положення, спрямоване на детальну регламентацію участі судового експерта в

судовому процесі (ст. 31 ГПКУ). В ЦПКУ визначені: поняття, права та обов'язки експерта (ст. 53 ЦПКУ), порядок призначення експертизи (ст. 143 ЦПКУ), ухвала суду про призначення експертизи (ст. 144 ЦПКУ), обов'язкове призначення експертизи (ст. 145 ЦПКУ), дослідження висновку експерта (ст. 189 ЦПКУ).

Таким чином, в наведених нормах кримінального, адміністративного, господарського і цивільного процесуального законодавства визначаються поняття, права і обов'язки судового експерта, вказуються підстави і порядок проведення судової експертизи, зазначаються порядок дослідження висновку експерта.

Поряд з цим, норми матеріального права, спрямовані на регламентацію судово-експертної діяльності, містяться, зокрема, в положеннях Закону України «Про судову експертизу» [8] та в Інструкції про проведення судово-медичної експертизи, затвердженій наказом Міністерства охорони здоров'я від 17.01.1995 р. № 6 [9].

У цивільному процесі виділяють різноманітні види судових експертиз: експертиза крові та інших виділень людини, генетична експертиза, медична експертиза, психологічна, психіатрична експертизи.

Часто названі види експертиз характеризуються, як медичні експертизи, але відрізняються вони особливими методами дослідження (тому, в одних роботах, наприклад, експертизу крові називають медичною, в інших – біологічною, в третіх – цитологічною).

Це пов'язано з тим, що медицина, як галузь знань, вельми розгалужена, має в своєму складі різні підсистеми. Відповідно, якщо класифікувати експертизи за загальним предметом, то в розряд медичних потрапляють і експертиза крові, і гінекологічна, і урологічна, і цілий ряд інших експертних досліджень, що поділяються на види по приватному предмету. Саме класифікація по приватному предмету дозволяє дати більш точну характеристику спеціальним можливостям кожного дослідження.

Власне медична експертиза може бути використана за цілою низкою цивільних справ. Зокрема, особливої актуальності вона має у справах, пов'язаних з відшкодуванням шкоди, заподіяної здоров'ю або життю громадян. Це можуть бути справи про відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю працівника під час виконання ним трудових обов'язків; справи про відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю громадянина організацією, з якою він не перебуває в трудових відносинах; справи про відшкодування шкоди, заподіяної іншим громадянином (що виникають з деліктних правовідносин); справи про збільшення або зменшення розміру присуджених сум на відшкодування шкоди при зміні ступеня втрати працездатності; справи про присудження платежів з відшкодування шкоди, заподіяної ушкодженням здоров'я на новий термін після медичного огляду і деякі інші.

Таким чином, спеціальні медичні знання при розгляді в суді вище зазначених видів справ можуть бути використані для отримання доказів, що підтверджують: а) наявність шкоди, заподіяної здоров'ю (травма, інші патології, професійне захворювання і т.д.); б) причинний зв'язок між встановленим захворюванням, іншим ушкодженням здоров'я і діями відповідача; в) ступінь втрати професійної або загальної працездатності; г) ступінь зменшення / збільшення працездатності при триваючих наслідках ушкодження здоров'я.

Підкреслимо, що перераховані обставини встановлює суд за допомогою спеціальних знань, в тому числі експертизи. Саме тут, під час медичної експертизи, і виявляються медичні критерії, а не юридичні факти. Наприклад, медик визначає характер і причини травми (припустимо, при дорожньо-транспортній пригоді – чи була травма отримана в результаті зіткнення автомашин). Але, звісно, лише суд робить висновок про наявність причинного зв'язку між отриманим ушкодженням здоров'я і діями відповідача, визначаючи ступінь вини останнього.

У слідчій практиці та під час розгляду кримінальних справ медична експертиза застосовується у вигляді судово-медичної експертизи, висновки якої слугують одним із джерел доказів. У КПКУ висновок експерта названий як джерело доказів, поряд з показаннями свідка, показаннями потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого, речовими доказами, протоколами слідчих і судових дій, протоколами з відповідними додатками, складеними уповноваженими органами за результатами оперативно-розшукових заходів, та іншими документами.

Відповідно до ст. 71 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [10] судово-медична і судово-психіатрична експертизи призначаються особою, яка проводить дізнання, слідчим, прокурором або судом у порядку, встановленому ст. 143–150 ЦПКУ, ст. 75–77 КПКУ та ст. 81–85 КАСУ. Підстави та порядок призначення експертизи за Цивільним процесуальним кодексом України, Кримінально-процесуальним кодексом України та Кодексом адміністративного судочинства України схожі.

У кримінальному судочинстві обов'язковою умовою призначення експертизи є порушення кримінальної справи (п. 5, 6 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» від 30.05.1997 р. № 8) [11]. Обговоривши практику призначення судових експертиз і використання їх висновків у кримінальному та цивільному судочинстві, Пленум Верховного Суду України зазначив, що судова експертиза як один із засобів доказування сприяє всебічному, повному й об'єктивному дослідженню обставин справ, постановленню законних і обґрунтованих судових рішень.

За прийнятим в експертології положенням, психіатрична експертиза не входить до складу судово-медичних експертиз, вона займає самостійний статус в системі експертних досліджень, що обумовлено її специфічним предметом і методами. Це підтвердив і законодавець, розмежовуючи у ст. 71 Основ законодавства України про охорону здоров'я ці два види експертних досліджень [10].

Психіатрична експертиза може бути використана в цивільному процесі при розгляді тих справ, правильне вирішення яких залежить від певного психічного стану особи в момент скоєння юридично значимих дій. При чому такий стан має бути обумовлено факторами медичного (хворобливого) характеру. Психічний розлад, за сучасними уявленнями, характеризується порушенням зв'язків в механізмі психічного відображення, яке є функцією мозку. Порушення психічного відображення, його неповнота або спотворення – ось характерні ознаки хворобливого стану. Хвороба є наслідком психічного процесу і одночасно деформує його. Психічний розлад розуміється як порушення або аномалія психічної діяльності, хворобливе порушення сприйняття, поведінки, тілесних функцій [12, с. 14–15].

Таким чином, психіатрична експертиза спрямована на визначення ступеня усвідомленості або повноцінності волевиявлення – в тих випадках, коли є дані, що дозволяють припустити наявність у особи хворобливого психічного розладу і коли даний фактор має юридичне значення.

У дослідженні нами наголошено, що слід відрізнити медичний (психіатричний) критерій від психологічного. При психіатричному критерії у власному розумінні цього слова можна говорити лише тоді, коли юридичні наслідки пов'язуються саме з психічним розладом, а не просто з повноцінністю усвідомлення і волевиявлення. Критерії усвідомленості і повноцінності волевиявлення самі по собі мають психологічну природу і якщо законодавець не вказує їх причиню хворобливий психічний стан, їх неприпустимо пов'язувати тільки з таким станом.

Психіатрична експертиза в «чистому вигляді» використовується при розгляді цивільних справ тільки тоді, коли норма матеріального права, що застосовується до них, містить медичний (психіатричний) критерій, пов'язуючи визначені юридичні наслідки зі станом психічного здоров'я.

До таких справ, крім справ про визнання громадянина недієздатним, можна віднести розгляд в суді спору про обмеження батьківських прав (про відібрання дитини), якщо залишення дитини з батьками (одним з них) небезпечно для дитини внаслідок психічного розладу батьків (одного з них). Дана обставина розглядається законодавцем як така, що не залежить від волі батьків, і названа в якості критерію обмеження батьківських прав. Висновок експерта-психіатра тут може бути важливим

для з'ясування питання про здатність особи, що страждає певним психічним захворюванням, здійснювати виховання дитини.

При провадженні психіатричного дослідження експерт не тільки констатує та характеризує наявне захворювання, інший розлад психіки, але дає прогноз його розвитку, що також може бути важливо для встановлення судом тих чи інших обставин соціально-оціночного характеру.

Література:

1. Гончаренко В. Г. Організаційні та правові проблеми судової експертизи в Україні. *Часопис Академії адвокатури України*. 2011. № 1. С. 1–4.
2. Романенко Л. М. Розвиток організації судово-експертної діяльності в Україні з урахуванням досвіду деяких зарубіжних країн. *Право та управління*. 2012. № 1. С. 444–452.
3. Олійник О. О. Адміністративно-правове регулювання судово-експертної діяльності: деякі теоретичні аспекти. *Форум права*. 2012. № 2. С. 519–523.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13 квітня 2012 р. *Голос України*. 2012. № 90–91.
5. Кодекс адміністративного судочинства України: Кодекс України від 6 липня 2005 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2005 р. № 35. Ст. 446.
6. Господарський процесуальний кодекс України: Кодекс України від 6 листопада 1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992 р. № 6. Ст. 56.
7. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18 березня 2004 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004 р. № 40. Ст. 492.
8. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 28. Ст. 232.
9. Інструкція про проведення судово-медичної експертизи: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 р. № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0254-95>.
10. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 року № 2801-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.
11. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.1997 р. № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97>.
12. Судебная психиатрия / Под ред. Б.В. Шостаковича. Москва. БЕК, 1997. 166 с.